

Reflections of the United Nations Convention on the Rights of the Child to Mathematics Curricula Documents at Primary Level: A Historical Analysis

Ayşe ÖZTÜRK¹, Mehmet Fatih ÖZMANTAR²

¹Gaziantep University, Gaziantep, ozturkayse@gantep.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0001-9279-1716>

² Gaziantep University, Gaziantep, ozmantar@gantep.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-7842-1337>

Received : 22.04.2019

Accepted : 28.05.2019

Doi: 10.17522/balikesirnef.557016

Abstract –This study aims to perform a historical analysis of the mathematics curricula documents at primary level from the perspective of the United Nations Convention on the Rights of the Child (UNCRC) with regard to the educational aims. The study was designed as a qualitative research and document analysis method was employed. In this regard, official mathematics curricula documents at elementary level issued from 1990 (the time when the UNCRC signed) to 2018 were analyzed via content analysis technique. The results showed that there were various arrangements that could be evaluated in the context of UNCRC educational aims in all primary school mathematics curricula documents and these arrangements changed throughout the history. In addition, it was determined that the most comprehensive arrangements were introduced in the 2017 program. The findings provide an opportunity to evaluate the incorporation of UNCRC educational aims into the composition of curricula documents in a historical context.

Key words: Mathematics education, mathematics curriculum, children's rights, educational aims, children's rights education.

Corresponding author: Ayşe ÖZTÜRK, Gaziantep University, Gaziantep.

Summary

Introduction

Children's rights are a special area of human rights which aim to protect children, to get them closer to the living standards they deserve and to raise them as mentally, physically and psychologically healthy individuals. The United Nations Convention on the Rights of the Child

(UNCRC) has a special importance for children's rights. The UNCRC, the most widely accepted child rights document in the world, was signed in 1990 in Turkey. The right of education for children is of special importance in UNCRC. This is because the right of education is of great importance for the protection and development of other rights as well as for the personal growth of individuals who respond to the needs of democratic societies. Articles 28 and 29 of the UNCRC refer to the right of education. Article 29 reflects a shared consensus on what the objectives of education should be. In this context, the States which signed the UNCRC have the obligation to make arrangements in their education systems to achieve these objectives. One of the important dimensions to be regulated in education systems is the curriculum and one of the programs that can be regulated in this context is the primary school mathematics curriculum.

Mathematics lessons provide opportunities for children's development with respect to the features described in Article 29 of the UNCRC. For example, mathematics lessons could serve to the development of children's mental and physical abilities, help them gain democratic values such as equality, tolerance, participation, peace as well as to the implementation of practices based on these values, hence raising awareness and respect for human rights and children's rights. In order to gain insights into prescribed practices regarding the values mentioned above it is important to examine the current situation in Turkey. An analysis of the curricula documents in the historical context will provide information on whether any change or development has occurred in the arrangements in mathematics teaching programs from the date of the signing of the UNCRC to the present. In line with the reasons given, this study aimed to investigate official documents at primary level starting from the date of signing UNCRC in Turkey (1990) until present day.

Method

In this study which is a qualitative research, document analysis method is used. In this context, written documents related to 1990, 1998, 2005, 2015, 2017 and 2018 programs were analyzed via content analysis. As a result of the content analysis, eight categories were reached with regard to the UNCRC's education aims. In the study, coder reliability was applied to ensure the reliability of the analysis.

Results

The results of the research showed that the regulations for the UNCRC education aims in 1990 and 1998 programs were highly similar in scope yet rather narrowly reflected. In this context, it was determined that the regulations were carried out within the framework of

individual differences, right to participate, mental, emotional and personal development, and the bringing up individuals as seekers and providers of peace. The analysis showed that it is the 2005 program which, for the first time, included regulations for the development of awareness and respect for human rights and democracy in mathematics classes, and in this respect, human rights and citizenship lesson was as a sub-discipline. In addition, similar to the 1990 and 1998 programs, 2005 program took into consideration of individual differences, right of participation, mental, emotional and personal development, raising individuals who would provide a peaceful environment. This program also have included saving awareness for a sustainable and social development. Thus, it can be said that in the 2005 program, one can see a widened scope of the arrangements with regard to the UNCRC education aims. However, the regulation for the development of awareness and respect for human rights and democracy was abolished in the 2015 program and the scope of the UNCRC's arrangements for the purposes of education were narrowed. The analysis showed that the 2017 program had comprehensive arrangements to implement all of the objectives of the UNCRC. In this program, in the scope of individual differences, it was emphasized that the differences in ethnicity, gender, socio-economic status and the process of cultivation should be taken into consideration in the course of teaching-learning process. This program also required to consider the particularities of the children with special needs and was sensitive to the needs of children with different cultural backgrounds. In addition, the 2017 program included the development of awareness and respect for human rights and democracy, which was abolished in 2015 program. The 2017 program also involved a broader understanding of the development of skills for the peaceful environment and targeted the development of an awareness and respect for the surrounding environment, individuals' own and different cultures. In the 2018 program, we see that the scope of UNCRC's education objectives was narrowed. In this context, it has been determined that the emphasis on ethnic differences and gender differences regarding individual differences was removed in this program, the consideration of cultural differences is sustained, the emphasis of awareness and respect on human rights has been significantly reduced, and the emphasis on development of awareness and respect for different cultures has been removed.

Discussion and Suggestions

When the results of the research are evaluated in general, there were certain arrangements introduced into the programs with regard to the UNCRC's educational purpose. The scope of these arrangements has become to be expanded by the program in 2005; however, any

systematic increase in the arrangements was not observed throughout the implemented programs. It is observed that it was the 2017 program which introduced the most comprehensive arrangement with regard to UNCRC educational purposes. On the other hand, since 1990, published curricula documents included many regulations regarding UNCRC as part of prescribed practices, indicating Turkey's efforts to incorporate arrangements into teaching-learning processes as a participating country to the Convention. However, in order for these objectives to be implemented effectively, it is a necessity for these arrangements to show a systematic development with program movements, and this should be taken into consideration in the future program renewal efforts. The strengths and weaknesses documented in this study could be used to improve the compliance of Turkish mathematics programs to UNCRC education aims and future studies are needed to devise ways to implement the prescribed arrangements.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programlarına Yansımaları: Tarihsel Bir Analiz

Ayşe ÖZTÜRK¹, Mehmet Fatih ÖZMANTAR²

¹ Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, ozturkayse@gantep.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0001-9279-1716>

²Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, ozmantar@gantep.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-7842-1337>

Gönderme Tarihi: 22.04.2019

Kabul Tarihi: 28.05.2019

Doi: 10.17522/balikesirnef.557016

Özet – Bu araştırmada, 1990'dan günümüze Türkiye'deki ilkökul matematik dersi öğretim programlarının Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BMÇHS) eğitimin amaçları açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Nitel bir araştırma olan çalışmada doküman analizi yönteminden faydalanılmıştır. Araştırmada, 1990'dan 2018'e kadar ilkökul matematik dersi öğretim programlarına ilişkin yazılı dokümanlar içerik analizi yapılarak çözümlenmiştir. Araştırma sonuçları, BMÇHS'nin imzalandığı tarihten (1990'dan) 2018'e kadar tüm ilkökul matematik dersi öğretim programlarında BMÇHS eğitimin amaçları bağlamında değerlendirilebilecek çeşitli düzenlemelerin bulunduğunu ve bu düzenlemelerin tarihsel süreç içerisinde farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, BMÇHS eğitimin amaçları açısından en kapsamlı düzenlemelerin ise 2017 programında yapıldığı belirlenmiştir. Araştırma, BMÇHS eğitimin amaçlarının Türkiye'de ilkökul matematik dersi öğretim programlarına nasıl yansıdığını tarihsel bağlamda değerlendirme imkanı sağlaması açısından önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Matematik eğitimi, matematik dersi öğretim programı, çocuk hakları, eğitimin amaçları, çocuk hakları eğitimi.

Sorumlu yazar: Ayşe ÖZTÜRK, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep

Giriş

Çocuk hakları, çocukları ihmal, istismar gibi her türlü zarardan korumayı, onları gerekli yaşam standartlarına ulaştırmayı, hem fiziksel hem de psikolojik açıdan sağlıklı bireyler olarak yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Akyüz, 2016). Bu haklara dünya üzerindeki tüm çocuklar sahip olup, çocukları sahip oldukları haklara kavuşturmak için tarihsel süreç içerisinde uluslararası düzeyde çeşitli belgeler yayınlanmıştır. Bu belgeler arasında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BMÇHS) ayrı bir öneme sahiptir. BMÇHS dünya genelinde en fazla kabul gören çocuk hakları belgesi olup, çocuklara sağladığı haklarla devrim niteliği taşımaktadır (Flowers

ve diğerleri, 2009). BMÇHS'de çocuklar için tanımlanan haklar; katılma hakları, gelişme hakları, korunma hakları ve yaşama hakları olmak üzere dört kategoride toplanmıştır (Akyüz, 2016). Bu haklar arasında ise eğitim hakkı ayrı bir öneme sahiptir.

Temel bir insan hakkı olan eğitim hakkı, diğer hakların gerçekleştirilmesi için önemli bir araç olup (Gollob, Krapf ve Weidinger, 2010; Tomaševski, 2003), ihlal edildiğinde tüm haklar tehlikeye girmektedir. Güvence altına alındığında ise tüm hak ve özgürlüklerin gelişimini sağlamaktadır (Tomaševski, 2003). Ayrıca, çocukların gelişmeleri ve korunmaları için hayati derecede önemli olan bu hak (Lundy, Orr ve Sheir, 2017), demokratik toplumların ihtiyaç duyduğu bireylerin yetiştirilmesi için de büyük önem taşımaktadır (Öztürk ve Eren, 2018).

BMÇHS'nin 28. ve 29. maddeleri çocukların eğitim hakkını temel almaktadır. Bunlardan, 29. madde eğitimin amaçlarının ne olması gerektiğine ilişkin olarak tüm dünyada paylaşılan bir uzlaşmayı yansıtmaktadır. Bu bağlamda, BMÇHS'ye taraf devletlerin bu amaçları gerçekleştirmek için ulusal eylem planlarını hazırlama ve eğitim sistemlerinde düzenlemeler yapma yükümlülükleri bulunmaktadır. Öğretim programları eğitim sistemlerinde düzenleme yapılacak önemli boyutlardan biri olarak tanımlanmaktadır (Hodgkin ve Newell, 1998; Kalender, 2018; Öztürk ve Eren, 2018). Bu kapsamda, düzenleme yapılabilecek öğretim programlarından birinin de matematik dersi öğretim programı olduğu söylenebilir.

Matematik dersi, çocukların zihinsel ve bedensel yeteneklerini mümkün olduğunca geliştirme, bireysel ilgi ve ihtiyaçları temele alan eğitim sağlama, eşitlik, hoşgörü, katılım ve barış gibi demokratik değerleri kazandırma ve bu değerleri temele alan uygulamalar gerçekleştirme (Kalinec-Craig, 2017; Kasap, Savaş ve Duru, 2013; Çetin, 2015; Mukhopadhyay, 2009); insan hakları ve çocuk hakları için farkındalık ve saygı geliştirme (Dockett ve Goff, 2013; Izard, 2018; Wright, 1998) gibi BMÇHS'nin 29. maddesine ilişkin çok sayıda bağlam için imkan sağlamaktadır. Nitekim, Amerikan Matematik Öğretmenleri Konseyi'nin (National Council of Teachers of Mathematics [NCTM], 2000) okul matematiği için belirlediği ilkeler ve standartlar kapsamında yer alan altı ilkeden biri olan eşitlik ilkesi de çocukların kişisel özelliklerine, geçmişlerine veya fiziksel durumlarına bakılmaksızın matematiği öğrenmek için yeterli destek ve fırsat verilmesini amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, öğrenme gücü çökme, farklı kültürel özgeçmişe sahip olma, üstün yetenekli olma ve cinsiyet faktörü gibi özelliklerin dikkate alınarak tüm çocuklar için fırsat eşitliği sağlanmasını ve öğrenme potansiyellerinin üst düzeylere çıkarılmasını hedeflemektedir (akt. Van de Walle, Karp ve Bay-Williams, 2013).

Farklı ülkelerde matematik dersi öğretim programlarına insan hakları, çocuk hakları ve demokratik değer entegrasyonuna yönelik bir hareketlilik yaşandığı gözlenmektedir. Örneğin, yenilenen Galler matematik dersi öğretim programlarında 29 maddenin önemli bir yer tuttuğu ve başta katılım hakkı olmak üzere çok sayıda hakkın matematik derslerine entegre edildiği görülmektedir (Holland, 2018). Avusturya matematik dersi öğretim programlarında da benzer şekilde insan haklarına saygı gelişiminin hedeflendiği gözlenmektedir (Australian Human Rights Commission, 2014). Benzer şekilde, Wright (1998) da matematik derslerinin insan haklarının sınıfa getirilmesi için büyük fırsatlar sağladığına dikkat çekerken, Walls (2005) ise matematik derslerine çocuk haklarının entegre edilmesi için matematik eğitime ilişkin pedagojik yaklaşımlarda değişiklik yapılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Tüm bunlar, matematik derslerinde hem insan hakları, çocuk hakları ve demokratik değerleri kazandırmak hem de cinsiyet, kültür, yetenek gibi farklılıkları dikkate alarak eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak için düzenlemeler yapılmasının önemine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, matematik dersi öğretim programları BMÇHS’de belirtilen eğitimin amaçları ile tutarlı amaçlar benimsediği ve bu amaçları gerçekleştirmek için gerekli alt yapıya sahip olduğundan; Türkiye’de bu amaçların öğretim programlarında hayata geçirilme durumu ile ilgili bilgi edinmek için incelenmesinin önemli olduğu söylenebilir.

Matematik dersi öğretim programlarının BMÇHS eğitimin amaçları açısından incelenmesinin genel olarak Türkiye’de ilgili maddeye yönelik öğretim programları temelinde eğitim sistemlerinde gerçekleştirilen düzenlemelerin ve uygulamaya yönelik faaliyetlerin niteliği hakkında fikir vereceği düşünülmektedir. Tarihsel bağlamda yapılacak bir analiz ise BMÇHS’nin imzalandığı tarihten günümüze matematik dersi öğretim programlarında bu bağlamda gerçekleştirilen düzenlemelerde herhangi bir değişim ya da gelişimin yaşanıp yaşanmadığı, eğer yaşanmış ise nasıl bir değişimin meydana geldiği ile ilgili bilgiler sunacaktır. Bu bilgiler, aynı zamanda mevcut durumun betimlenerek ihtiyacın ortaya konulması için de önem taşımaktadır. Bununla birlikte, ilgili alan yazın taramasıyla ulaşılan kaynaklarla sınırlı olmak kaydıyla Türkiye’de ilkökul matematik dersi öğretim programlarının BMÇHS eğitimin amaçları açısından incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Belirtilen gerekçeler doğrultusunda, bu çalışmada Türkiye’de BMÇHS’nin imzalandığı tarihten (1990’dan) günümüze matematik dersi öğretim programının BMÇHS eğitimin amaçları açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

1990 yılından günümüze ilkökul matematik dersi öğretim programlarının BMÇHS eğitimin amaçları açısından incelenmesinin amaçlandığı bu çalışma nitel bir araştırma olup çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır (Patton, 2002). Bu doğrultuda, 1990, 1998, 2005, 2015, 2017 ve 2018 programlarına ilişkin yazılı dokümanlar incelenerek, BMÇHS'nin imzalandığı tarihten günümüze ilkökul matematik dersi öğretim programlarında BMÇHS eğitimin amaçlarının hayata geçirilme durumu ile ilgili bilgi sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Verileri ve Analiz Süreci

Araştırmanın veri setini 1990, 1998, 2005, 2015, 2017 ve 2018 ilkökul matematik dersi öğretim programlarına ilişkin yazılı dokümanlar oluşturmuştur. Araştırmada oluşturulan veri seti içerik analizi yapılarak çözümlenmiştir (Strauss ve Corbin, 1990). Analiz sürecinde araştırma amacı doğrultusunda programlara ilişkin yazılı dokümanlar satır satır incelenerek BMÇHS eğitimin amaçlarına ilişkin düzenlemeler için kodlar oluşturulmuştur. Bu kodlardan benzer amaçlara hizmet edenler bir araya getirilerek sekiz kategoriye ulaşılmıştır. Bu kategoriler ilgili alan yazın da gözden geçirilerek bireysel farklılıkları dikkate alma, katılım hakkının sağlanması, zihinsel, duygusal, sosyal yetenekleri ve kişilik gelişimini destekleme, barış ortamını sağlayacak bireyler yetiştirme, insan haklarına ve demokrasiye farkındalık ve saygının geliştirilmesi, doğal çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınma için farkındalık geliştirme, kendi kültürüne farkındalık ve saygı geliştirme ile farklı kültürlerle farkındalık ve saygı geliştirme olarak adlandırılmıştır.

Verilerin Analizine İlişkin Güvenirlik ve Geçerlik Çalışmaları

Araştırmada, analiz sonuçlarının geçerliliğini ve güvenirliliğini sağlayabilmek için bir takım çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda, araştırma süreçleri, sonuçlara nasıl ulaşıldığı ve çıkarımların nasıl yapıldığı diğer kişilerin de anlayacağı şekilde ayrıntılı sunulmuştur. Ayrıca, ulaşılan sonuçları okuyucunun zihninde canlandırmak için bulgular alıntılarla sunulmuştur. Araştırmada analiz sonuçlarının güvenirliliğini sağlayabilmek kodlayıcı güvenirliliğine başvurulmuştur. Bu bağlamda, veri seti alan uzmanı bir öğretim üyesinin görüşüne sunulmuştur. Alan uzmanı öğretim üyesinin yaptığı kodlamalar araştırmacıların yaptığı kodlamalarla karşılaştırılmış, görüş ayrılığı olan kodlar üzerinde birlikte tartışılarak uzlaşmaya varılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Araştırmada, 1990'dan 2018'e ilkökul matematik dersi öğretim programlarının BMÇHS eğitimin amaçları doğrultusunda incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1 İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programlarının BMÇHS Eğitimin Amaçları Açısından İncelenmesine İlişkin Sonuçlar

Kategoriler	Kodlar	1990	1998	2005	2015	2017	2018
Bireysel farklılıkları dikkate alma	Eğitim sürecinde etnik köken farklılıklarını dikkate alma	-	-	-	-	√	-
	Eğitim sürecinde cinsiyet farklılıklarını dikkate alma	-	-	-	-	√	-
	Eğitim sürecinde ilgi ve ihtiyaçları dikkate alma	√	√	√	√	√	√
	Eğitim sürecinde ekonomik farklılıkları dikkate alma	-	-	-	-	√	-
	Yetiştirilme sürecindeki farklılıkları dikkate alma	-	-	-	-	√	√
	Kültürel farklılıkları dikkate alma	-	-	-	√	√	√
	Özel gereksinimli öğrencilerin ihtiyaçlarını dikkate alma	-	-	-	√	√	-
Katılım hakkının sağlanması	Aktif öğretim yaklaşımlarının kullanılması	√	√	√	√	√	√
	Eğitim faaliyetlerinde seçme hakkını kullanması	√	-	-	-	-	-
	Öğrencilerin etkinliklere katılımının sağlanması	√	√	√	√	√	√
	Düşüncelerini ifade etmeye teşvik etme	√	√	√	√	√	√
Zihinsel, duygusal, sosyal yetenekleri ve kişilik gelişimini destekleme	Düşünsel becerilerin geliştirilmesi	√	√	√	√	√	√
	Duyusal gelişimi destekleme	√	√	√	√	√	√
	Sosyal gelişimi doğrudan vurgulama	-	-	√	√	√	√
	Kişilik gelişiminin desteklenmesi	√	√	√	√	√	√

Tablo 1 İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programlarının BMÇHS Eğitimin Amaçları Açısından İncelenmesine İlişkin Sonuçlar (Devamı)

Kategoriler	Kodlar	1990	1998	2005	2015	2017	2018
İnsan haklarına ve demokrasiye farkındalık ve saygının geliştirilmesi	İnsan haklarına saygının geliştirilmesi	-	-	√	-	√	-
	Haklarını kullanan bireyler yetiştirmek	-	-	√	-	√	-
	İnsan hakları için farkındalık oluşturma	-	-	√	-	√	-
	Demokrasi gelişimine katkı sağlama	-	-	√	-	√	√
	Adil davranma bilinci geliştirme	-	-	√	-	√	√
	Demokratik ilkelere saygının geliştirilmesi	-	-	√	-	√	√
	Sosyal güvenlik hak ve sorumluluklara farkındalık geliştirme	-	-	-	√	√	√
	Tüketici hakkı için farkındalık geliştirme	-	-	√	-	-	-
Doğal çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınma için farkındalık geliştirme	Adalet, paylaşım, eşitlik ve özgürlük değerlerini geliştirmek	-	-	-	-	√	√
	Geri dönüşüm için farkındalık oluşturulması	-	-	-	-	√	√
	Doğa bilinciyle desteklenen bir çevre anlayışı geliştirilmesi	-	-	-	-	√	√
Kendi kültürüne farkındalık ve saygı geliştirme	Kaynakların verimli kullanma farkındalığı oluşturma	-	-	√	√	√	√
	Milli ve manevi değerlere sahip bireyler yetiştirilmesi	-	-	-	-	√	√
	Yaşadığı topluma ve ülkesine bağlı bireyler yetiştirilmesi	-	-	-	-	√	-
	Ana dili etkili bir şekilde kullanabilme	-	-	-	-	√	√
	Toplumuna saygılı bireyler yetiştirilmesi	-	-	-	-	√	-
	Kendi kültürünün özelliklerini öğrenme	-	-	-	-	√	√

Tablo 1 İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programlarının BMÇHS Eğitimin Amaçları Açısından İncelenmesine İlişkin Sonuçlar (Devamı)

Kategoriler	Kodlar	1990	1998	2005	2015	2017	2018
Barış ortamını sağlayacak bireyler yetiştirme	Uzlaşmacı bireyler yetiştirilmesi	-	-	√	-	√	√
	Toplumla uyumlu bireyler yetiştirilmesi	√	√	-	-	√	√
	Topluma olumlu tutum ve anlayış geliştirme	-	-	-	-	√	√
	Ön yargısız bireyler yetiştirilmesi	√	√	-	-	√	-
Farklı kültürlere farkındalık ve saygı geliştirme	Farklı kültürlere saygılı bireyler yetiştirilmesi	-	-	-	-	√	-
	Farklı dini ve etnik gruplara saygının geliştirilmesi	-	-	-	-	√	-
	Kültürel çeşitliliğin değerini anlamayı sağlama	-	-	√	-	√	-
	Farklı kültürlerin özelliklerini öğrenmeyi sağlama	-	-	-	-	√	-

Tablo 1 incelendiğinde 1990'dan günümüze kadar ilkökul matematik dersi öğretim programlarında BMÇHS eğitimin amaçları bağlamında değerlendirilebilecek düzenlemelerin olduğu, bu düzenlemelerin sekiz kategoride toplandığı ve programlarda yapılan düzenlemelerin farklılık gösterdiği söylenebilir. Bulgular, tarihsel süreç içerisinde sırasıyla incelendiğinde, BMÇHS'nin imzalandığı yıl uygulamaya konulan 1990 programında bireysel farklılıkları dikkate alma, katılım hakkını sağlama, zihinsel, duygusal, sosyal yetenekleri ve kişilik gelişimini destekleme ile barış ortamını sağlayacak bireyler yetiştirme amaçlı düzenlemelere yer verildiği görülmektedir.

1990 programında, bireysel farklılıklar kapsamında çocukların ilgi ve ihtiyaçlarının dikkate alınmasının, katılım hakkına yönelik aktif öğretim yaklaşımlarının kullanılmasının, öğrencilerin etkinliklere katılımının sağlanmasının, eğitim faaliyetlerini seçme hakkının tanınmasının ve çocukların düşüncelerini ifade etmeye teşvik edilmesinin amaçlandığı gözlenmektedir. Bunlardan, eğitim faaliyetlerini seçme hakkının tanınması bağlamında programda çocukların çözecekleri problemleri seçmesinin önemine dikkat çekilmiş ve bu durum, “Öğrencilerin çözmek isteyecekleri problemleri kendi kendilerine seçtirmenin büyük

faydası vardır. Bu suretle, onlar günlük hayatlarında zorluklarla karşılaşmaktan çekinmez; bunları sonuçlandırmaktan zevk alırlar” (Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı [MEB-TTKB], 1990, s.28) şeklinde ifade edilmiştir. Diğer taraftan analizler programda çocukların bireysel farklılıklarının dikkate alınmasını ve aktif katılımının sağlanmasının amaçlanmasına rağmen, bu amaçların uygulama süreçlerine etkin bir şekilde yansıtılmadığını göstermiştir.

Programda kişilik gelişimi bağlamında ise çocukların sistemli, dikkatli, sabırlı, sorumlu, araştırmacı, açık fikirli, tarafsız/ön yargısız, doğru kararlar verebilen bireyler olmaları amaçlanmıştır. Bu durum, programın genel amaçlarında yer alan 19. ve 20. maddelerde *“düzenli, dikkatli, sabırlı olma... becerisi ve alışkanlığı kazanabilme (madde, 19) ve “araştırma merakına sahip olma, tarafsız olabilme, peşin hükümden kaçınma, yerinde karar verebilme, açık fikirli olma... (madde, 20)”* (MEB-TTKB, 1990, s.34) şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca, programda toplumla uyumlu ve ön yargısız barış ortamını sağlayacak bireylerin yetiştirilmesinin; zihinsel gelişimin sağlanmasına yönelik de problem çözme, zihinsel işlem yapabilme, yaratıcı ve eleştirel düşünme gibi çok sayıda düşünsel beceri gelişiminin hedeflendiği belirlenmiştir.

1998 programında ise BMÇHS eğitimin amaçları için 1990 programı ile benzer şekilde bireysel farklılıkların dikkate alınmasının, katılım hakkının, barış ortamını sağlayacak bireyler yetiştirilmesinin, zihinsel, duygusal, sosyal yeteneklerin ve kişilik gelişiminin desteklenmesinin hedeflendiği belirlenmiştir. Bu doğrultuda, bireysel farklılıklar bağlamında çocukların ilgi ve ihtiyaçlarının dikkate alınmasına; katılım hakkı için aktif öğretim yaklaşımlarının ise koşulmasına, öğrencilerin etkin katılımına ve düşüncelerini ifade etmelerinin sağlanmasına dikkat çekildiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, 1990 programında bulunan öğrencilerin eğitim faaliyetlerinde seçme hakkını kullanması ifadesine bu programda yer verilmediği belirlenmiştir. Kişilik gelişimi bağlamında ise 1990 programı ile benzer olarak sistemli, dikkatli, sabırlı, araştırmacı ve tarafsız/ön yargısız olan, doğru karar verebilen, açık fikirli bireyler yetiştirilmesine dikkat çekilmiştir. Ayrıca 1990 programı ile benzer olarak barış ortamını sağlayacak bireyler yetiştirilmesi için toplumla uyumlu olma ve ön yargularla başa çıkabilme özelliklerinin kazandırılması bu programda da yer almıştır. Bu bulgular doğrultusunda, 1998 programında BMÇHS eğitimin amaçları bağlamında değerlendirilebilecek düzenlemelerin 1990 programı ile yüksek oranda benzer olduğu söylenebilir.

2005 programında ise BMÇHS eğitimin amaçları bağlamında değerlendirilebilecek düzenlemelerin 1990 ve 1998 programlarından daha kapsamlı olduğu belirlenmiştir.

Programda, bireysel farklılıklar ve katılım hakkı için yapılan düzenlemelerin 1998 programlarıyla benzer olduğu, ancak bu düzenlemelerin programın öğretme-öğrenme sürecine yönelik düzenlemelerine gerçek anlamda yansıtıldığı tespit edilmiştir. Böylece, programın gerçek anlamda öğrenci merkezli bir yapıya dönüştürülmesi için dikkat çekici bir çabanın sergilendiği söylenebilir.

Bu bağlamda, aktif öğretim yaklaşımlarının kullanılması 2005 programında, programın uygulanmasına ilişkin açıklamalar bölümünde “*Öğretim etkinliklerinde... öğrencileri aktif kılan öğretme-öğrenme yöntem, teknik ve stratejiler kullanılır*” (MEB-TTKB, 2005, s.9) şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca, 1990 ve 1998 programları ile benzer şekilde eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, problem çözme, zihinsel hesap yapma gibi düşünsel becerilerin gelişiminin bu programda da esas alındığı; farklı olarak ise akıl yürütme becerilerinin ön plana çıktığı gözlenmiştir. Bu bağlamda, düşünsel becerilerin gelişimi açısından kapsamın genişletildiği söylenebilir.

Diğer programlara benzer olarak duyuşsal becerilerin gelişiminin de desteklendiği 2005 programında, 1990 ve 1998 programlarından farklı olarak ilk defa sosyal gelişimin doğrudan ifade edildiği ve üzerinde önemle durulduğu görülmüştür. Bu bağlamda, sosyal beceri gelişiminin hem uygulama hem de değerlendirme sürecinin bir parçası olarak işlev gördüğü belirlenmiştir.

Programın diğer bir bulgusu olan kişilik gelişiminin desteklenmesi çerçevesinde 1990 ve 1998 programları ile benzer olarak sistemli, dikkatli, sabırlı, sorumlu olma, tarafsız/ön yargısız olma, doğru karar verebilme özelliklerinin geliştirilmesinin amaçlandığı belirlenmiştir. Bu programlardan farklı olarak ise öz güven, dürüstlük, onur, hoşgörü, yardımseverlik ve saygılı olma değerlerinin kazandırılmasının amaçlandığı saptanmıştır. Bunlardan öz güven gelişiminin programda genel amaçlardan değerlendirme sürecine kadar tüm aşamalarda önemli bir yer tuttuğu saptanmıştır. Diğer kişilik özelliklerinin nasıl ifade edildiğine örnek olarak ise öz düzenleme kapsamında “*Matematik dersinde ilişkilerinde saygının, onurun, hoşgörünün, yardımlaşmanın... dürüstlüğü ve sevginin önemini taktir etme*” (MEB-TTKB, 2005, s.17) yeterliliği verilebilir.

2005 programında 1990 ve 1998 programlarından farklı olarak insan haklarına ve demokrasiye ilişkin farkındalık ve saygı gelişimi düzenlemelerine ilk kez yer verilmiş olması ise BMÇHS eğitimin amaçları için önemli bir gelişmedir. Bu bağlamda, programda kazanımlarla ilişkilendirilen ara disiplinlerden biri insan hakları ve vatandaşlık olarak belirlenmiştir. Böylece, ilkokul matematik programları ilk defa insan hakları, demokrasi ve

vatandaşlık için farkındalık, saygı vb. amaçları gerçekleştirmeye yönelik bir görev üstlenmiştir. Bu doğrultuda, programda insan hakları için farkındalık ve saygı kazandırılması, haklarını kullanan bireyler yetiştirilmesi, demokratik ilkelere saygılı ve demokrasi gelişimine katkı sağlayan bireyler yetiştirilmesi, tüketici hakkı için farkındalık oluşturulması ve adil davranma bilincinin kazandırılması amaçlanmıştır.

Yine 2005 programında disiplinler arası bağlamda çok sayıda insan hakkı ve vatandaşlık kazanımı için bağlantı kurulduğu belirlenmiştir. Ayrıca, çocuklara sahip oldukları hakların neler olduğu ve bu hakların önemi için farkındalık oluşturmaya yönelik etkinlik (MEB-TTKB, 2005, s.43) hazırlandığı gözlenmiştir. Demokrasi gelişimine katkı sağlama kapsamında ise okul düzeyinde bir kazanımın hedeflendiği görülmüştür. Bu durum programda, “*Okulda demokratik ortamın geliştirilmesine katkıda bulunması gerektiğini fark eder*” (MEB-TTKB, 2005, s.332) şeklinde ifade edilmiştir. Programda adil davranma bilinci geliştirilmesinin çeşitli etkinliklerle kazandırılmaya çalışıldığı; tüketici hakları için de farkındalık geliştirilmesinin (MEB-TTKB, 2005, s.333) amaçlandığı belirlenmiştir. Ayrıca, programda doğal çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınma için farkındalık gelişimi için kaynakların verimli kullanılmasına yönelik tasarruf bilinci kazandırmanın amaçlandığı tespit edilmiştir.

Bulgular, 2005 programında barış ortamını sağlayacak bireyler yetiştirilmesi için uzlaşma becerisi kazandırmaya yönelik uygulamalara yer verildiğini göstermiştir. Aynı zamanda, değerlendirme formlarında çatışmaları çözebilme becerisinin gelişimini değerlendirmeye yönelik maddelerin bulunduğu belirlenmiştir. Bu duruma formlardan örnek maddeler olarak “*Grupta birbiriyle çatışan görüşler olduğunda, gruptakiler bunları tartışmaya açarlar; Çalıştıkları konuda, grup üyeleri ortak bir görüş oluşturur*” (MEB-TTKB, 2005, s.358) verilebilir. Ayrıca programda ara disiplin kazanımları bağlamında farklılıkların insanlığın kültürel zenginliği olarak görülmesine dikkat çekildiği; bu bağlamda kültürel çeşitliliğin değerini anlamaya vurguda bulunduğu söylenebilir. Bu bulgular doğrultusunda, 2005 programında BMÇHS eğitimin amaçları kapsamında daha fazla düzenlemeye yer verildiği ve 2005 programının daha önceki programlardan (1990 ve 1998 programlarından) daha kapsamlı bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Araştırmada, 2015 programında da daha önceki programlar gibi BMÇHS eğitimin amaçları bağlamında değerlendirilebilecek çeşitli düzenlemeler yapıldığı belirlenmiştir. Bireysel farklılıklar ile ilgili önceki programlarla benzer olarak çocukların ilgi ve ihtiyaçlarının dikkate alınmasına, farklı olarak ise ilk defa kültürel farklılıklara ve özel gereksinimli öğrencilerin ihtiyaçlarına yer verildiği saptanmıştır. Çocukların katılım hakkı için ise önceki

programlarla benzer olarak aktif öğretim yaklaşımlarına, öğrencilerin etkin katılımına ve düşüncelerini ifade etmeye teşvik edilmelerine yer verildiği belirlenmiştir.

Zihinsel, duygusal ve sosyal gelişime, 2005 programı ile benzer şekilde 2015 programında da yer verildiği belirlenmiştir. Kişilik gelişimi için daha önceki programlarla benzer olarak sistemli, dikkatli, sabırlı ve sorumlu olmaya yer verildiği ve bu durumun 2005 programı ile benzer olarak “*Sistemli, dikkatli, sabırlı ve sorumlu olma özelliklerini geliştirebilecektir*” (MEB-TTKB, 2015, s.5) şeklinde ifade edildiği görülmüştür. Ayrıca, 1990, 1998, 2005 programlarında olduğu gibi araştırmacı olma özelliğine ve 2005 programı ile benzer olarak özgüven gelişimine bu programda yer verildiği, ancak 2005 programında yer alan yardımseverlik, hoşgörü, saygı, dürüstlük ve doğru karar verebilme özelliklerine bu programda yer verilmediği belirlenmiştir.

2015 programında 2005 programında var olan insan haklarına ve demokrasiye yapılan vurgunun kaldırıldığı, yalnızca sosyal güvenlik hak ve sorumlulukları ile ilgili farkındalık gelişimine vurguda bulunduğu ve 2005 programı ile benzer olarak tasarruf bilinci geliştirilmesine dikkat çekildiği belirlenmiştir. 2015 programı ile ilgili bulgular değerlendirildiğinde, 2015 programının 2005 programına göre BMÇHS eğitimin amaçları doğrultusunda daha dar bir kapsama sahip olduğu söylenebilir.

2017 programına ilişkin bulgular ise bu programın BMÇHS eğitimin amaçlarıyla yüksek oranda tutarlı bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Diğer programlardan farklı olarak bu programda çocukların ilgi ve ihtiyaçlarının, kültürel farklılıkların ve özel gereksinimli öğrencilerin ihtiyaçlarının dikkate alınmasının yanı sıra etnik köken, ekonomik ve yetiştirilme sürecindeki farklılıkların eğitim sürecinde dikkate alınmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Bu durum programda şöyle ifade edilmiştir:

İyi bir eğitimin yolu bireysel farklılıkları dikkate almaktan geçmektedir. Öğrencilerin öğrenmeye karşı doğal yetenek, ilgi, eğilim, isteklerinin yanı sıra ailedeki yetişme süreçleri, ekonomik durumları, etnik kökenleri, cinsiyetleri ve benzeri birçok durumları farklılık gösterebilmektedir... önemli nokta, bu farklılıklar dikkate alınmadan yapılan eğitimin beklenen sonucu getirmeyeceğidir (MEB-TTKB, 2017, s.6)

Katılım hakkı açısından ise programın daha önceki programlarla benzer yapıda olduğu ve benzer düzenlemelere odaklanıldığı söylenebilir. Zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimin hedeflendiği programda, daha önceki programlardan farklı olarak düşünsel beceri kapsamında yenilikçi düşünme becerisinin kazandırılmasına yer verilmiştir. Programla ilgili diğer bir önemli bulgu, ilk defa 2017 programında sağlıklı ve dengeli bir kişilik gelişiminin doğrudan

ifade edilmiş olmasıdır. Bu durum programda “...*eğitimin amaçlarından biri öğrencilerin sağlıklı, tutarlı ve dengeli bir kişilik geliştirmelerini sağlamaktır...*” (MEB-TTKB, 2017, s.9) şeklinde dile getirilmiştir. Buradan hareketle programda, diğer programlarla benzer olarak sistemli, dikkatli, sabırlı, sorumlu, araştırmacı, dürüst, yardımsever, adaletli olma vb. özelliklerinin kazandırılması amaçlanmıştır.

Barış ortamını sağlayacak bireyler yetiştirilmesi kapsamında ise diğer programlara göre 2017 programında çok sayıda niteliğin kazandırılmasının amaçlandığı ve programın daha donanımlı bir yapıda olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda, uzlaşmacı, topluma uyumlu ve sorumluluk sahibi bireyler yetiştirilmesine, topluma karşı olumlu tutum ve anlayış geliştirilmesine, ön yargılarla başa çıkabilme becerisinin geliştirilmesine yer verilmiştir. Bunlardan topluma uyumlu ve sorumluluk sahibi bireyler yetiştirilmesi amacına örnek olarak “*Önemli olan... toplumuyla uyum içinde, sorumluluklarını bilen ve gereğini yerine getirebilen... bireyler yetiştirmektir*” (MEB-TTKB, 2017, s.4) ifadesi; topluma karşı olumlu tutum ve anlayış geliştirilmesine ise “...*öğrencilerin topluma karşı olumlu anlayış ve tutum geliştirmeleri... beklenmektedir*” (MEB-TTKB, 2017, s.12) ifadesi verilebilir. Ön yargılarla başa çıkabilme ve uzlaşmacı bireyler yetiştirilmesi ise sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler kapsamında “*Bu yetkinliğe sahip bireyler...hem ön yargılarla başa çıkmaya hem de uzlaşmaya hazırlıklı olmalıdırlar*” (MEB-TTKB, 2017, s.8) şeklinde belirtilmiştir. Uzlaşmacı bireyler yetiştirilmesi programın farklı bir bölümünde ise “...*öğretim programları...uzlaşmacı bireyler yetiştirmek üzerine temellendirilmiştir*” (MEB-TTKB, 2017, s.4) olarak ifade edilmiştir.

Programda, insan haklarına ve demokrasiye farkındalık ve saygı gelişimi kapsamında da çok sayıda kazanımın gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, insan haklarına farkındalık gelişimi, haklarını kullanan bireyler yetiştirilmesi, demokratik ilkelere saygı ve demokrasi gelişimine katkı sağlama, sosyal güvenlik hak ve sorumluluklara farkındalık geliştirilmesi, adalet, paylaşım, eşitlik ve özgürlük gibi demokratik değerlerin kazandırılması amaçlanmıştır. Bunlardan insan haklarına saygı geliştirilmesi, demokratik ilkelere saygı kazandırılması ve demokrasi gelişimine katkı sağlama sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yeterlik gelişimi kapsamında şöyle belirtilmiştir:

Vatandaşlıkla ilgili yetkinlik ise insan haklarına tamamen saygılı olmayı, demokrasi temeli olarak eşitliği içermektedir... Bu yetkinlik aynı demokratik prensiplere saygı gibi ulusal bağlılığı sağlamak için gerekli olan ve paylaşılan değerlere anlayış ve saygı göstermek kadar sorumluluk hissini ortaya koymayı da içermektedir (MEB-TTKB, 2017, s.8)

İnsan haklarına saygı gelişimi öğretim programının temel felsefesi bölümünde ise “...*öğretim programları kişi hak ve hürriyetine saygılı...bireyler yetiştirmek üzerine*

temellendirilmiştir” (MEB-TTKB, 2017, s.4) şeklinde ifade edilmiştir. Hakları kullanmaya ilişkin vurgu ise programın farklı bölümlerinde çeşitli şekillerde ifade edilmiştir. Örneğin, öğretim programının temel felsefesi bölümünde “*öğretim programlarında öğrencilerin... öneride bulunma veya bir fikri reddedebilme hakları da düzeylerine uygun bir şekilde eğitimin parçası haline getirilmeye çalışılmıştır*” (MEB-TTKB, 2017, s.5) şeklinde ifade edilmiştir.

Programın doğal çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınma için farkındalık gelişimi bulguları ise 2017 programının önceki programlara göre daha gelişmiş yapıda olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, programda geri dönüşüm için farkındalık oluşturulmasının, doğa bilinciyle desteklenen bir çevre anlayışı geliştirilmesinin, kaynakları verimli kullanmak için farkındalık oluşturulmasının amaçlandığı belirlenmiştir. Bunlardan, doğa bilinciyle desteklenen bir çevre anlayışı geliştirilmesi programda şöyle ifade edilmiştir:

Öğretim programlarında doğa bilinciyle desteklenen bir çevre anlayışına sahip öğrencilerin yetiştirilmesiyle beraber, öğrenmenin sadece okul mekanları veya sınıflarla sınırlı olmadığı, bütün hayatı kapsadığı fikrini temele alan, öğrenilenlerin günlük hayatta kullanılabilmesinin yolunu açan bir yaklaşım dikkate alınmıştır (MEB-TTKB, 2017, s.5)

2017 programında daha önceki programlardan farklı olarak kendi kültürüne ve farklı kültürlerle farkındalık ve saygı gelişimi üzerinde önemle durulduğu belirlenmiştir. Kendi kültürüne farkındalık ve saygı geliştirme kapsamında; milli ve manevi değerlere sahip bireyler yetiştirilmesi, yaşadığı topluma ve ülkesine bağlı bireyler yetiştirilmesi, anadili etkili bir şekilde kullanabilme, kendi kültürünün özelliklerini öğrenme ve toplumuna saygılı bireyler yetiştirilmesine yer verilmiştir. Farklı kültürlerle farkındalık ve saygı geliştirme bağlamında ise farklı kültüre saygılı bireyler yetiştirilmesine, farklı dini ve etnik gruplara saygının geliştirilmesine, kültürel çeşitliliğin değerini anlamının sağlanmasına ve farklı kültürlerin özelliklerini öğrenmeyi sağlamaya yer verilmiştir. Bunlardan farklı kültürlerle saygı geliştirilmesi programda “*Milli Eğitim Bakanlığının eğitim politikaları ve öncelikleri; temel eğitim almış öğrencilerin...farklı kültürlerle karşı yüksek düzeyde farkındalıkla saygı duymayı başarabilen... bireyler olarak yetiştirilmelerini sağlamaktır*” (MEB-TTKB, 2017, s.6) şeklinde ifade edilmiştir. Farklı dini ve etnik gruplara saygının geliştirilmesi ise sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yeterlilikler kapsamında “*Vatandaşlıkla ilgili yetkinlik... farklı dini ve etnik grupların değer sistemleri arasındaki farkı anlayıp saygı duyma temeline dayanan olumlu bir tavırla olacaktır*” (MEB-TTKB, 2017, s.8) şeklinde ifade edilmiştir. Kendi kültürünün ve farklı kültürlerin özelliklerini öğrenmenin önemi ise programda şöyle ifade edilmiştir:

Tarih boyunca değişik medeniyetlere ev sahipliği yapmış ve bu medeniyetlerin en gözde eserlerini hala muhafaza etmekte olan bir ülke olarak bu kültürel varlıkların ancak bilgili ve yaşadığı döneme

de belirli bir tarih bilinciyle bakabilen bireylerin yetiştirilmesiyle gelecek nesillere aktarılabilceği düşüncesi gözetilmiştir. Aynı zamanda kendi çağının tanığı olarak insanın sahip olduğu kültürün dışında farklı kültürlerin özelliklerini ve niteliklerini de öğrenmesi gerektiği, bunun hem kendi kültürümüz açısından hem de genel olarak dünya kültür tarihinin korunması açısından önem taşıdığı düşüncesi dikkate alınmıştır (MEB-TTKB, 2017, s.5).

Ana dili etkili bir şekilde kullanabilme becerisi ise programın Türkiye Yeterlikler Çerçevesinde belirlenen yeterliklerden biri olarak tanımlanmıştır. Programda yaşadığı topluma ve ülkesine bağlı bireyler yetiştirilmesi ise öğretim programının felsefesi bölümünde “...öğretim programlarında... yaşadığı topluma ve ülkesine, toprağına samimi bir hisle bağlanacak kuşaklar yetiştirmek hedeflenmiştir” (MEB-TTKB, 2017, s.5) şeklinde ifade edilmiştir. 2017 programına ilişkin bu bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, bu programın BMÇHS eğitimin amaçlarına daha önceki programlardan çok daha uyumlu bir yapıda hazırlandığı söylenebilir.

2018 programına ilişkin bulgular ise bu programda BMÇHS eğitimin amaçları doğrultusunda değerlendirilebilecek çeşitli düzenlemelere yer verildiğini ancak kapsamının 2017 programına göre daraltıldığını göstermiştir. Programda, bireysel farklılıkların önemle üzerinde durulduğu ancak 2017 programındaki gibi etnik köken, ekonomik ve yetiştirilme sürecindeki farklılıkların eğitim sürecinde dikkate alınmasının gerekliliğine yapılan vurgunun kaldırıldığı belirlenmiştir. Ayrıca, özel gereksinimli öğrencilerin ihtiyaçlarının dikkate alınmasını doğrudan belirten bir ifadeye rastlanmamıştır.

Katılım hakkının gerçekleştirilmesi için daha önceki programlarla benzer olarak bu programda da aktif öğretim yaklaşımlarının kullanılmasına, etkin katılımın sağlanmasına ve düşünceleri ifade etmek için teşvik etmeye yer verildiği belirlenmiştir. Ayrıca, diğer programlarda olduğu gibi zihinsel, duygusal, sosyal gelişimin amaçlandığı; 2017 programında dile getirilen “sağlıklı, dengeli ve tutarlı bir kişilik geliştirilmesi” ifadesine 2018 programında yer verilmediği, ancak kişilik gelişiminin diğer programlarda olduğu gibi bu programda da hedeflendiği belirlenmiştir. Bu kapsamda, daha önceki programlardan farklı olarak öz disiplin, benlik saygısı ve ahlaki gelişime de vurguda bulunulduğu tespit edilmiştir.

Yine 2018 programında, barış ortamını sağlayacak bireyler yetiştirilmesi kapsamında toplumla uyumlu ve uzlaşmacı bireyler yetiştirilmesine, topluma olumlu tutum ve anlayış geliştirilmesine yer verildiği saptanmıştır. İnsan haklarına ve demokrasiye farkındalık ve saygı geliştirilmesi bağlamında ise programda doğrudan insan haklarına saygı ve farkındalık gelişiminin ifade edilmediği, haklarını kullanabilen bireyler yetiştirilmesinin ise ortaokul düzeyinde bir kazanım olarak belirlendiği saptanmıştır. Bununla birlikte bulgular, programın

uygulanmasında dikkat edilecek hususlar kapsamında 2015 ve 2017 programlarıyla benzer şekilde sosyal güvenlik hak ve sorumluluklara farkındalık geliştirilmesine dikkat çekildiğini göstermiştir. Ayrıca, bulgular programda demokrasi gelişimine katkı sağlayacak bireylerin yetiştirilmesi ve demokrasi ilkelerine saygının geliştirilmesine dolaylı olarak vurguda bulunulduğunu göstermiştir. Bu durum, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yeterlilikler kapsamında “*Vatandaşlıkla ilgili yetkinlik ise bireyleri... demokratik ve aktif katılım kararlılığına dayalı olarak medeni hayata tam olarak katılmaları için donatmaktadır*” (MEB-TTKB, 2018, s.6) şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca, programda adalet, eşitlik gibi demokratik değerlerin kazandırılmasının amaçlandığı saptanmıştır. Diğer taraftan, 2017 programıyla benzer şekilde geri dönüşüm, kaynakların verimli kullanımı ve çevre için bilinç gelişiminin bu programda da hedeflendiği belirlenmiştir.

Kendi kültürüne farkındalık gelişimi kapsamında ise ana dili etkili kullanmaya, milli ve manevi değerlere sahip bireyler yetiştirilmesine ve kendi kültürünün özelliklerini öğrenmeye vurguda bulunulmuştur. Bununla birlikte, farklı kültürlerle farkındalık ve saygı gelişiminin ise programda doğrudan vurgulanmadığı belirlenmiştir. 2018 programına ilişkin bulgular genel olarak değerlendirildiğinde BMÇHS eğitimin amaçları bağlamında gerçekleştirilen düzenlemelerin kapsamının 2017 programına göre daha sınırlı olduğu söylenebilir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırma sonuçları, Türkiye’de 1990 yılından günümüze kadar ilkökul matematik dersi öğretim programlarında BMÇHS eğitimin amaçları bağlamında değerlendirilebilecek çeşitli düzenlemelerin yapıldığını, ancak bu düzenlemelerin kapsamının tarihsel süreç içerisinde farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. 1990 ve 1998 öğretim programlarına ilişkin sonuçlar bu programlarda BMÇHS eğitimin amaçlarına yönelik düzenlemelerin yüksek oranda benzer yapıda ve kapsam olarak da dar olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, düzenlemelerin bireysel farklılıklar, katılım hakkı, zihinsel, duygusal ve kişilik gelişimi çerçevesinde gerçekleştirildiği belirlenmiştir.

Bireysel farklılıklar kapsamında yalnızca çocukların ilgi ve ihtiyaçlarının dikkate alınmasına; katılım hakkı için aktif öğretim yöntemlerine, etkin katılma ve öğrencilerin görüşlerini ifade etmeye teşvik edilmesine, çocukların zihinsel ve duygusal becerilerinin geliştirilmesine; kişilik gelişimi çerçevesinde sistemli, dikkatli, sabırlı, sorumlu, tarafsız/ön yargısız, araştırmacı, açık fikirli olmaya, doğru karar verebilmeye, barış ortamı için toplumla uyumlu ve önyargısız bireyler yetiştirilmesine yer verilmiştir. Bu sonuçlar, Türkiye’de BMÇHS

imzalandığı ve yürürlüğe girdiği tarihlerde ilkökul matematik dersi öğretim programlarında BMÇHS eğitimin amaçları için değerlendirilebilecek düzenlemelere rastlandığını ancak bu düzenlemelerin insan haklarına ve demokrasiye saygı gelişimi, kendi kültürüne, farklı kültürlerle ve doğal çevreye farkındalık ve saygı gelişimi gibi amaçları içerecek şekilde kapsamlı olmadığını göstermektedir. Ayrıca, 1990 ve 1998 programlarında öğrenci ilgi ve ihtiyaçları ile aktif katılımın uygulama sürecine yansıtılmasında yaşanan eksiklikler (Özmantar ve Öztürk, 2015; Öztürk ve Özmantar, 2015) düşünüldüğünde; bu programların BMÇHS'nin eğitimin amaçlarını hayata geçirme açısından önemli eksiklikler barındırdığı söylenebilir.

2005 programına ilişkin sonuçlar ise bu programın BMÇHS'nin eğitimin amaçları açısından 1990 ve 1998 programına göre daha gelişmiş bir yapıda olduğunu göstermiştir. İlk defa bu programda matematik derslerinde insan hakları ve demokrasi için farkındalık ve saygı gelişimi için düzenlemelere yer verildiği ve bu doğrultuda insan hakları ve vatandaşlık dersinin ara disiplin olarak tanımlandığı belirlenmiştir. Böylece, BMÇHS'nin eğitimin önemli amaçlarından biri olan insan haklarına ve özgürlüklerine, Birleşmiş Milletler Şartı'nda benimsenen ilkelere saygının geliştirilmesi maddesinin (Hodgkin ve Newell, 1998) ilk defa 2005 programı ile matematik derslerinde yer bulduğu söylenebilir. Ayrıca, bu düzenleme ile Türkiye'de BMÇHS'nin imzalandığı tarih itibarıyla ilk defa ilkökul matematik programlarında, matematik eğitiminde demokratik değerlerin kazandırılması gibi önemli bir işlevin (Aguilar ve Zavaleta, 2012; Çetin, 2015) yerine getirilmesinin amaçlandığı söylenebilir. Aynı zamanda, 2005 programında öğrenci ilgi ve ihtiyaçlarının, aktif katılımın, zihinsel ve duygusal gelişimin yanı sıra sosyal gelişimin hedeflendiği ve uygulama sürecinde bu doğrultuda düzenlemeler yapıldığı belirlenmiştir. Böylece, 2005 programı ile çocukların potansiyel gelişimine yönelik daha kapsamlı bir yapıya ulaşılmasının amaçlandığı söylenebilir.

1990 ve 1998 programlarında bireysel farklılıkların ve aktif katılımın öğretme-öğrenme sürecine yansıtılmasında yaşanan problemlerin 2005 programında aşularak öğrenci merkezli bir matematik eğitiminin benimsenmiş olması, 2005 programının pedagojik yaklaşım olarak da matematik derslerini çocuk haklarını hayata geçirmek için daha işlevsel hale getirdiğini söylemek mümkündür (Walls, 2005). Öğretme-öğrenme sürecine aktif katılımın, çocukların ilgi ve ihtiyaçlarının dikkate alınmasının, duyuşsal ve sosyal gelişimin matematik başarısı üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, bu uygulamalar aynı zamanda matematik eğitimindeki başarıyı destekleyici adımlar olarak da nitelendirilebilir (Şengül ve Gerez Cantimer, 2016).

Araştırmada, BMÇHS'de hedeflenen barış ortamı için uzlaşmacı bireyler yetiştirilmesinin ve sürdürülebilir kalkınma için tasarruf bilinci oluşturulmasının da 2005

programında yer bulduğu belirlenmiştir. Böylece, 2005 ilkokul matematik dersi öğretim programında BMÇHS'nin eğitimin amaçları bağlamında değerlendirilebilecek düzenlemelerin kapsamının daha da çeşitlendirildiği söylenebilir. Bununla birlikte, 2015 programı üzerine yapılan incelemeler 2005 programında insan hakları ve demokrasiye farkındalık ve saygı gelişimi için yapılan düzenlemenin bu programda kaldırıldığını ve BMÇHS'nin eğitimin amaçları kapsamında yapılan düzenlemelerin kapsamının daraltıldığını göstermiştir. 2015 ilkokul matematik dersi öğretim programında bu disiplinler arası bağlantının kaldırılması önemli bir durum olup benzer tespitler farklı araştırmalarda (Kalender, 2018; Öztürk, 2017) 2015 yılına ilişkin farklı derslerin öğretim programlarında da tespit edilmiştir.

2015 programında gözlenen bu kapsam daralması aynı yıl ilkokul 4. sınıf düzeyine insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi adlı bir dersin eklenmesine bağlanabilir. Böyle bir dersin eklenmesi matematik dersinde disiplinler arası bağlantı kurulması ihtiyacının kalmadığı şeklinde de yorumlanmış olabilir. Nitekim, Öztürk (2017) ve Kalender (2018) de 2015 hayat bilgisi dersi öğretim programı için yaptıkları çalışmalarında bu kapsam daralmasına ilişkin tespitlerini benzer çıkarımlar üzerine temellendirmiştir. Bununla birlikte, ilk defa bu programda bireysel farklılıklarla ilgili düzenlemeler kapsamında kültürel farklılıkların ve özel gereksinimli öğrencilerin ihtiyaçlarının dikkate alınmasına yer verildiği belirlenmiştir. Kültürel farklılıkların ve özel gereksinimli öğrencilerin ihtiyaçlarının dikkate alınmasının hem BMÇHS'nin eğitimin amaçlarının hem de eğitim hakkının hayata geçirilmesi için önemli bir gelişme olduğu söylenebilir (Akyüz, 2016; Hodgkin ve Newell, 1998).

2017 ilkokul matematik dersi öğretim programına ilişkin sonuçlar ise bu programda BMÇHS'nin eğitimin amaçlarının tümünü hayata geçirmeye yönelik kapsamlı düzenlemelerin bulunduğunu göstermiştir. Bu programda, bireysel farklılıklar kapsamında 2015 programında ilk defa bahsedilen kültürel farklılıkların ve özel gereksinimli çocukların ihtiyaçlarının dikkate alınmasından farklı olarak etnik kökenlerin, cinsiyet farklılıklarının, ekonomik farklılıkların, yetiştirilme sürecindeki farklılıkların öğretme-öğrenme sürecinde dikkate alınmasına dikkat çekilmiştir. Bu şekilde, çok sayıda bireysel faktörün dikkate alınmasına ilişkin atılmış bir adım BMÇHS'nin eğitimin amaçlarını gerçekleştirmenin yanı sıra NCTM'in (2000) de üzerinde önemle durduğu matematik eğitiminde eşitliği sağlayıcı bir uygulama olarak da nitelendirilebilir (akt. Van de Walle ve diğerleri, 2013). Diğer taraftan, programda cinsiyet faktörü ve sosyo-ekonomik farklılıklar gibi matematik başarısını etkileyen önemli faktörlerin öğretme-öğrenme sürecinde dikkate alınmasının önemine dikkat çekilmiş olması matematik

başarısının artırılması açısından da önem arz etmektedir (Duru ve Savaş, 2005; Pitiyanuwat ve Campbell, 1994; Wang, Li ve Li, 2014).

2017 programında 2015 programında kaldırılan insan haklarına ve demokrasiye ilişkin farkındalık ve saygı gelişiminin daha kapsamlı bir şekilde programa dahil edildiği, barış ortamı için beceri gelişimine ilişkin geniş bir düzenlemenin esas alındığı, ilk defa doğal çevreye, kendi kültürüne ve farklı kültürlere farkındalık ve saygı gelişiminin bu programda yer bulduğu belirlenmiştir. Böylece, BMÇHS'nin eğitimin amaçlarını hayata geçirmeye yönelik eksik parçalarının bu programda büyük bir oranda tamamlandığı ve matematik programlarının BMÇHS'nin eğitimin amaçlarını hayata geçirmek için yüksek bir yeterliliğe kavuşturulduğu söylenebilir. 2018 ilkökul matematik dersi öğretim programına ilişkin sonuçlar ise 2017 programına göre bu programda BMÇHS'nin eğitimin amaçlarına ilişkin kapsam daralmasının yaşandığını göstermiştir. Bireysel farklılıklar kapsamında etnik köken, cinsiyet farklılığı gibi vurguların bu programda kaldırıldığı bununla birlikte kültürel farklılıkların dikkate alınmasının ise devamlılık gösterdiği belirlenmiştir. Ayrıca, insan haklarına ilişkin farkındalık ve saygı gelişimi vurgularının önemli düzeyde azaltıldığı, hatta haklarını kullanan bireyler yetiştirilmesinin ortaokul düzeyinde bir kazanım olarak tanımlandığı belirlenmiştir.

2018 ilkökul matematik programında çocukların haklarını kullanabilecek bireyler olarak görülmemesi çocukların yaşlarına bağlı problemten kaynaklanabilir. Nitekim, ilgili alan yazında da çocuk haklarının hayata geçirilme sürecinde karşılaşılan önemli problemlerden biri çocukların yaşlarının küçük olmasından dolayı haklarını kullanacak bireyler olarak görülememeleri olarak belirtilmektedir (Horgan, Forde, Martin ve Parkes, 2017; Kılıç ve Öztürk, 2018). Bu bağlamda 2018 programında çocukların, haklarını kullanabilecek bireyler olarak tanımlanmamasında bu düşüncenin etkili olabileceği söylenebilir. Diğer taraftan, 2017 programında farklı kültürlere farkındalık ve saygı gelişimi için yapılan yoğun vurgunun 2018 programında kaldırılmış olması üzerinde önemle durulması gereken bir durum olup, nedenleri üzerinde araştırma yapılması gereklilik arz etmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde BMÇHS'nin eğitimin amaçları doğrultusunda ilkökul matematik dersi öğretim programlarında 1990'dan günümüze kadar çeşitli düzenlemelerin bulunduğu, bu düzenlemelerin kapsamının 2005 programıyla genişlediği, düzenlemelerin tarihsel süreç içerisinde sistemli bir artış göstermediği ve bu düzenlemeler çerçevesinde en kapsamlı programın 2017 programı olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, ilkökul matematik dersi öğretim programlarında BMÇHS'de tanımlanan eğitimin amaçları bağlamında değerlendirilebilecek çok sayıda düzenlemeye yer verilmiş

olması önemli bir durum olup, bu durum Türkiye'nin BMÇHS'ye taraf bir devlet olarak bu amaçları hayata geçirmek için sarf ettiği çabayı ve kat ettiği yolu da göstermektedir. Bununla birlikte, bu amaçların etkin bir şekilde hayata geçirilmesi için bu düzenlemelerin program değişikliği hareketleriyle sistemli bir gelişim göstermesi bir gereklilik olup, program geliştirme çalışmalarında bu duruma dikkat edilmesi gerekmektedir.

Öneriler

Araştırma sonuçları, tarihsel süreç içerisinde BMÇHS'nin eğitimin amaçları bağlamında değerlendirilebilecek düzenlemelerin kapsamının bazı programlarda genişlediğini bazı programlarda ise azaldığını ve sistemli bir gelişim göstermediğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, araştırmada ulaşılan sonuçlar ve tespit edilen eksiklikler doğrultusunda bu amaçları gerçekleştirmeye yönelik ilkökul matematik dersi öğretim programında yeni düzenlemeler yapılması önerilebilir.

Araştırmada, BMÇHS'nin eğitimin amaçlarının matematik derslerinde hayata geçirilmesine ilişkin bulgular programlara ilişkin yazılı dokümanlardan elde edilen bilgilerle sınırlıdır. İlkokul matematik derslerinde BMÇHS'nin eğitimin amaçları doğrultusunda yapılan düzenlemelerin gerçekte ne kadar uygulamaya geçirildiğini belirleyebilmek için 2018 programı yazılı metni üzerindeki düzenlemeler ile programın uygulama sürecini birlikte değerlendiren çalışmalar yapılması önerilebilir.

Bu araştırmada, ilkökul matematik dersi öğretim programları BMÇHS'nin eğitimin amaçları açısından incelenmiştir. Bununla birlikte, BMÇHS'nin eğitimin amaçlarını hayata geçirmek için ortaokul düzeyinde de çalışmalar yapılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda, ortaokul matematik dersi öğretim programlarında ve uygulama sürecinde BMÇHS'nin eğitimin amaçları için yapılan düzenlemelerin incelenmesi önerilebilir.

Programların hayata geçirilmesinde programların uygulayıcısı olan öğretmenlerin bilgi, beceri, tutum ve farkındalıkları şüphesiz büyük rol oynamaktadır. Bu bağlamda, öğretmenlerin matematik derslerinde BMÇHS'nin eğitimin amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik farkındalık, tutum, bilgi ve becerileri üzerinde durum tespitine yönelik araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

Aguilar, M. S. & Zavaleta, J. G. M. (2012). On the links between mathematics education and democracy: a literature review. *Pythagoras*, 33(2), 1-15.

- Akyüz, E. (2016). Çocuk hukuku: Çocukların hakları ve korunması. Ankara, PegemAkademi.
- Australian Human Rights Commission (2014). Human rights examples for the Australian Curriculum (English, history, geography, science and maths – Foundation to year 10).* Retrieved from <https://www.humanrights.gov.au/sites/default/files/document/publication/RightsED-eng-maths-science-hist-geo.pdf>
- Çetin, Ö. F. (2015). Mathematics education and democracy education. *Educational Research and Reviews, 10(5)*, 566-576.
- Dockett, S. & Goff, W. (2013). Noticing young children's mathematical strengths and agency. In V. Steinle, L. Ball & C. Bardini (Eds.), *Mathematics education: Yesterday, today and tomorrow* (Proceedings of the 36th annual conference of the Mathematics Education Research Group of Australasia, pp. 771–774). Melbourne, MERGA
- Duru, A. & Savaş, E. (2005). Matematik öğretiminde cinsiyet farklılığı. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 7(1)*, 35-46
- Flowers, N., Santos, M. E. B., Claeys, J., Fazah, R., Schneider, A. & Szelényi, Z. (2009). *Compasito: manual on human rights education for children*. Retrieved from <http://www.eycb.coe.int/compasito/pdf/Compasito%20EN.pdf>
- Gollob, R., Krapf, P. & Weidinger, W. (2010). *Growing up in democracy - Lesson plans for primary level on democratic citizenship and human rights (EDC/HRE)*. Belgium, Council of Europe Publishing.
- Hodgkin, R. & Newell, P. (1998). *Implementation handbook for the convention on the Rights of the child*. New York, UNICEF
- Holland, S. (2018). *Human rights education in the new curriculum: position paper of the children's commissioner for wales*. Retrieved from https://www.childcomwales.org.uk/wp-content/uploads/2018/02/CCFW-Children-Rights-and-Curriculum-Reform-Position-Paper-2018_English.pdf
- Horgan, D., Forde, C., Martin, S. & Parkes, A. (2017). Children's participation: Moving from the performative to the social. *Children's Geographies, 15(3)*, 274–288. doi:10.1080/14733285.2016.1219022
- Izard, B. (2018). Teaching human rights through mathematics. *Mathematics Teacher, 112(2)*, 114–119.

- Kalender, B. (2018). *Hayat bilgisi dersi öğretim programlarının çocuk hakları sözleşmesinin eğitim hedefleri maddesi açısından incelenmesi: tarihsel bir analiz*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Kalinec-Craig, C. A. (2017). The Rights of the Learner: A framework for promoting equity through formative assessment in mathematics education. *Democracy & Education*, 25(2), Article 5.
- Kasap, H., Savaş, R. & Duru, A. (2013). Matematik öğretmenlerinin matematik ve demokrasi arasındaki ilişkiye ait görüşlerinin incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 284-295.
- Kılıç, A. & Öztürk, A. (2018). An analysis of children's right to participation at primary schools in Turkey: a case study. *Qualitative Research in Education*, 7(3), 265-303.
- Lundy, L., Orr, K. & Shier, H. (2017) Children's education rights: Global perspectives. In M. Ruck, M. Peterson-Badali, and M. Freeman (Eds.), *Handbook of children's rights: global and multidisciplinary perspectives*(pp.364-380). Abingdon, Routledge. Retrieved from http://www.harryshier.net/docs/Lundy_Orr_Shier-Childrens_Education_Rights.pdf
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (MEB-TTKB). (1990). *İlköğretim matematik dersi programı*. Ankara, MEB Yayınları
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (MEB-TTKB). (1998). *İlköğretim okulu matematik dersi öğretim programı*. Ankara, MEB Yayınları
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (MEB-TTKB). (2005). *İlköğretim matematik programı*. Ankara, MEB Yayınları
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (MEB-TTKB). (2015). *İlkokul matematik (1, 2, 3, ve 4. sınıflar) dersi öğretim programı*. Ankara, MEB Yayınları
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (MEB-TTKB). (2017). *Matematik dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara, MEB Yayınları
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (MEB-TTKB). (2018). *Matematik dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, ve 8. sınıflar)*. Ankara, MEB Yayınları
- Mukhopadhyay, S. (2009). Participatory and dialogue democracy in U.S. mathematics classrooms. *Democracy & Education*, 18(3), 44-50.

- Özmantar, M. F. & Öztürk, A. (2015). İlkokul matematik programlarının öğretim ilkeleri açısından incelenmesi. İçinde M.F. Özmantar, A. Öztürk, ve E. Bay (Eds.), *Reform ve değişim bağlamında ilkokul matematik öğretim programları* (s.124-146). Ankara, PegemAkademi
- Öztürk, A. & Özmantar, M. F. (2015). İlkokul matematik programlarında öğretim strateji, yöntem ve teknikleri. İçinde M. F. Özmantar, A. Öztürk, ve E. Bay (Eds.), *Reform ve değişim bağlamında ilkokul matematik öğretim programları* (147-166). Ankara, PegemAkademi
- Öztürk, A. (2017). Children's Participation rights in the life sciences curricula in Turkey: A historical analysis. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 864-890.
- Öztürk, A. & Eren, M. (2018). Examination of the social studies course curriculum within the context of the educational goals in the Un Convention On The Rights of The Child. 6th International Congress on Curriculum and Instruction, Kars.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods*. Thousand Oaks, CA, Sage.
- Pitiyanuwat, S., & Campbell, J. R. (1994). Socioeconomic status has major effects on math achievement, educational aspirations and future job expectations of elementary school children in Thailand. *International Journal of Educational Research*, 21(7), 713-721.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1990). *Basic of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park and London, Sage.
- Şengül, S. & Gerez Cantimer, G. (2016). Öğrencilerin matematik dersindeki akademik başarı ve başarısızlık nedenlerine yönelik görüşleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 51, 383-400.
- Tomaševski, K. (2003). *Education denied: Costs and remedies*. New York, Zed Books.
- Van de Walle, J. A., Karp, K. S.& Bay-Williams, J. M. (2013). *Elementary and middle school mathematics: Teaching developmentally*. Upper Saddle River, NJ, Pearson.
- Walls, F. (2005). Using rights-based frameworks for rethinking teacher-directed pedagogies of mathematics. Paper presented at the Mathematics Education and Society Proceedings of the 4th International Mathematics Education and Society Conference. Retrieved from <https://www.mescommunity.info/MES4.pdf>
- Wang, L., Li, X. & Li, N., (2014). Socio-economic status and mathematics achievement in China: a review. *ZDM*, 46(7), 1051-1060.

Wright, P. (1998). Maths and human rights education. *Mathematics Teaching*, 163, 58-59.